

Кондратюк-Антонова Т. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін,
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОСМИСЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Актуальність даної теми обумовлена сьогоденними реаліями життя нашої держави, яка четвертий рік знаходиться в умовах воєнного стану. Увага багатьох вчених і дослідників О. В. Бігняка, М. В. Грушко, В. М. Лисика, В. В. Музики, Т. С. Федорової, В. В. Владишевської, В. І. Бака та інших зосереджена на механізмах виникнення та сфері застосування міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, співвідношенні міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини тощо [1, 2, 3, 4]. В класичному міжнародному праві виникло два самостійних напрями, що відображають найвищою мірою принципи гуманності, – «право Женеви» і «право Гааги». У сучасному міжнародному праві вони входять до складу галузі, традиційно іменованої «міжнародне гуманітарне право», котре спрямоване на захист жертв збройних конфліктів.

Як підкреслюють дослідники, «міжнародне гуманітарне право є один із найефективніших правових інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму розпорядженні для забезпечення безпеки людей, дотримання поваги та гідності людини, а також пом'якшення наслідків збройних конфліктів, виходячи з міркувань гуманності» [4, с. 4].

Історична генеза становлення міжнародного гуманітарного права сягає своїм корінням у стародавні часи. Тривалий час були широко уживаними «закони та звичаї ведення війни», «право війни» та «право збройних конфліктів», які регулювали сферу військових відносин. Правові норми, що регулюють ведення збройних конфліктів є досить давніми, як і сама війна. Відповідні звичаї можна знайти у багатьох народів світу, зокрема в Давній Індії, Китаї, Єгипті, Греції та Риму.

Періодично виникали «Кодекси ведення бойових дій», які епізодично врегульовували відношення до полонених, поранених, цивільного населення тощо, не закріплюючись на законодавчому рівні. Основою була домовленість між сторонами конфлікту, звичаї певних народів, культурні та релігійні особливості.

Сам термін «міжнародне гуманітарне право» був введений у науковий вжиток Жаном Пікте у 50-х роках ХХ ст. Однак, історія сучасного міжнародного гуманітарного права розпочинається з 24 червня 1859 р., коли під селищем Сольферіно відбулася найбільша за незалежність Італії битва між військами франко-сардинського альянсу та австрійською армією.

Випадковим свідком жахливих гуманітарних наслідків цієї битви був швейцарський комерсант Анрі Дюнан, який у 1862 р. видав книгу «Спогади про Соьферіно». Він висунув дві основні пропозиції: укласти юридично обов'язкову конвенцію, котра буде надавати захист пораненим у діючих арміях, та створити національні товариства, котрі в мирний час підготують персонал та матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових санітарних служб.

У 1863 р. у м. Женева за ініціативою А. Дюнана та його однодумців було створено перший в історії Міжнародний комітет з надання допомоги пораненим (який у 1876 р. отримав назву Міжнародний Комітет Червоного Хреста).

Уряд Швейцарії підтримав цю ініціативу та скликав дипломатичну конференцію (з 8 по 22 серпня 1864 р.), в якій взяли участь представники 16 країн, і яка завершилась прийняттям Женевської конвенції про поліпшення долі поранених у діючих арміях (перша Женевська конвенція).

Невелика за обсягом конвенція (10 статей) містила важливі нововведення у міжнародне право. До них відносять поняття нейтральності: лікарі і медсестри не повинні визнаватись учасниками бойових дій і не можуть бути захоплені в полон; заохочувались дії мирного населення, спрямовані на допомогу пораненим; гарантувався догляд за пораненими і хворими, незалежно від того, на якій стороні вони воювали; знак Червоного Хреста на білому тлі означав, що там, де він встановлений, розташовані госпіталі та медперсонал, яким повинні бути надані захист і допомога. Положення даної конвенції визнали практично всі великі країни того часу.

Прийняття Конвенції 1864 р. започаткувало розвиток такого напряму сучасного міжнародного гуманітарного права як захист жертв збройних конфліктів.

Перша і друга Гаазькі мирні конференції 1899 р. та 1907 р. зробили важливий крок у становленні та розвитку міжнародного гуманітарного права як окремої самостійної галузі міжнародного публічного права.

Після Другої світової війни, яка призвела до величезних жертв серед цивільного населення, виникла необхідність у розробці нових міжнародних угод.

У 1949 р. було прийнято чотири Женевські конвенції про захист жертв війни:

– I Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;

– II Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;

– III Женевська конвенція про поводження з військовополоненими;

– IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни.

Подальший розвиток міжнародного гуманітарного права відбувався за двома основними напрямками. У Женеві ухвалювалися конвенції переважно щодо захисту жертв війни, цей напрям отримав назву «право Женеві».

Другий напрям, як підгалузь міжнародного гуманітарного права, називався «право Гааги», яке забороняло/обмежувало застосування конкретних методів і

засобів ведення війни. Розмежування між «правом Женеви» та «правом Гааги» практично втратило значення після прийняття у 1977 р. двох Додаткових протоколів до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р., підписаних на Дипломатичній конференції ООН (Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; Додатковий протокол, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру).

Таким чином, основою сучасного міжнародного гуманітарного права є вищеозначені Конвенції та Додаткові протоколи, до яких приєдналися 190 держав. Саме ця галузь права спрямована на захист цивільного населення, комбатантів, які поранені, хворі, зазнали кораблетрощі, є військовополоненими, від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях.

Однак, складає проблему не тільки наявність, але й реалізація норм міжнародного гуманітарного права. Вимога ефективності належить не тільки до міжнародного гуманітарного, але і до міжнародного, і до національного права. За думкою дослідників, «у період збройного конфлікту норми міжнародного гуманітарного права, що визначають заходи захисту та захисту окремих категорій осіб, повинні застосовуватися без будь-якої дискримінації, а для цього мають бути розроблені оперативно ефективні механізми, які би більше відповідали характеру умов сучасного збройного конфлікту» [3, с. 105].

Необхідно розробити та посилити дієвість сучасних норм дотримання міжнародно-правової заборони недозволених засобів і методів ведення воєнних дій, регулювання ведення збройних конфліктів, міжнародно-правового захисту жертв війни, ролі Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця у реалізації норм міжнародного гуманітарного права та відповідальності за його порушення. Збройний конфлікт, який точиться на теренах нашої держави, зі усією очевидністю демонструє нам актуальність звернення до сучасного осмислення проблем міжнародного гуманітарного права та механізмів його реалізації.

Список використаних джерел:

1. Бак В. І., Медведєва М. С. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 2(15). С. 277-283. <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/213/213>
2. Жаровська І. М. Історія виникнення й розвитку міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 1(1). С. 12-14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1%281%29__4.